

جمهوری اسلامی ایران
سازمان حقوق بشر

حمایت از حقوق اشخاص دارای معلولیت و سالمنند در فرایند دادرسی

سازمان حقوق بشر جمهوری اسلامی ایران

(مرداد ماه ۱۴۰۲)

الله الرحمن
الرحمن!

ستاد حقوق بشر جمهوری اسلامی ایران

مرداد ماه ۱۴۰۲

« حمایت از حقوق اشخاص دارای معلولیت و سالمند در فرایند دادرسی »

قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران در اجرای اصل ۲۹ قانون اساسی مبنی بر حق همگان بر برخورداری از تأمین اجتماعی، فصل هشتم قانون حمایت از حقوق معلولان مصوب ۱۳۹۶ در خصوص حمایت‌های قضائی و تسهیلات مالیاتی معلولین و قسمت اخیر ماده ۷۱ قانون آئین دادرسی کیفری مبنی بر تکلیف دادستان در خصوص تعقیب کیفری پرونده بزه‌دیدگان معلول یا سالمند که ناتوان از اقامه دعوی هستند و با استناد به حق دادخواهی افراد دارای معلولیت در موضوع بندهای ۱ و ۲ ماده ۱۳ قانون تصویب کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت مصوب ۱۳۸۷ مبنی بر یاری در تضمین دسترسی موثر به عدالت و برابری فرصت های دادرسی عادلانه برای آنان و منع تبعیض در نظام قضایی به سبب داشتن معلولیت و اعمال حمایت های قانونی برای پیشگیری از خشونت علیه سالمندان و با عنایت به توجه عمیق دین مبین اسلام و سفارش معصومین علیهم السلام به رعایت حقوق این اشخاص، رفق و مدارا با آنان و نظر به ضرورت حفظ کرامت و حرمت انسانی افراد دارای معلولیت و سالمندان کم توان، «دستورالعمل نحوه حمایت از حقوق اشخاص دارای معلولیت و سالمند در فرایند دادرسی» را در تاریخ ۱۴۰۲/۰۴/۲۸ در ۳۷ ماده و ۱۲ فصل به شرح ذیل تصویب کرده است.

۱) گسترده‌تر حمایت، بر سر تمامی توان خواهان و تمامی اصحاب دعوا

از آنجا که دستورالعمل مذکور جنبه حمایتی دارد، قوه قضائیه کوشیده است مشمولین حمایت‌ها را از هر نظر توسعه ببخشد. بدین منظور سالمندان نیز در صورتی که ناتوان از اقامه یا پیگیری دعوا یا دفاع باشند، با لحاظ وضعیت جسمانی یا روانی یا ذهنی‌شان می‌توانند از امکانات مذکور در این دستورالعمل بهره‌مند گردند. همچنین، دستورالعمل کوشیده افراد دارای انواع معلولیت‌ها، سالمندان توان‌خواه و نیز جانبازان را در تمامی وضعیت‌های حاضر در دستگاه قضایی اعم از اصحاب دعوی، شاهد، مطلع، وکیل، ملاقات‌کننده مقامات قضایی یا زندانی مورد حمایت قرار دهد.

۲) حمایت‌ها هم پسینی هستند، هم پیشینی

بر اساس دستورالعمل، اقدامات حمایتی و نظارتی دستگاه قضا با دو هدف «پیشگیری از بروز ناتوانی» و «توانمندسازی افراد مشمول» در راستای رفع تبعیض و ایجاد برابری انجام می‌شوند. بدین منظور، معاون اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه با همکاری دادستان کل کشور مسئول نظارت و پیگیری تحقق اقدامات زیر از مجاری قانونی و دستگاه‌های اجرایی شده‌اند: ۱) نظارت بر پاک‌سازی کامل مناطقی که مین‌های زمینی و مهمات منفجر نشده در آنها کاشته شده است؛ ۲) نظارت بر پایش ازدواج‌های پرخطر به منظور تأمین سلامت جنین و حصول اطمینان از آموزش‌های لازم در صورت ازدواج؛ ۳) رصد عوامل منجر به سوانح هوایی، دریایی و زمینی اعم از علل انسانی، فنی و ترابری که منجر به صدمات طولانی مدت جسمی حرکتی و روانی می‌شود و مقابله با این عوامل. همچنین، در راستای توانمندسازی افراد مشمول و مبارزه با فقر به عنوان عامل تشدید محرومیت ناشی از معلولیت، این دو مرجع مسئول نظارت بر فرصت‌های شغلی و برخورداری از آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کاردرمانی شده‌اند.

۳) تفسیر موسع دسترس‌پذیری، همگام با کنوانسیون و تفسیر کلی شماره (۲) کمیته حقوق افراد دارای معلولیت

دستورالعمل، دسترس‌پذیری را به نحوی تضمین می‌کند که تمامی اقدامات با هدف ایجاد محیط بدون مانع و قابل دسترس جهت مشارکت افراد دارای معلولیت در همه حوزه‌ها و فراهم آوردن فرصت برابر برای آنها در برخورداری از امکانات زندگی اجتماعی، همانند سایر افراد، را در برگیرد. بنابراین، دستورالعمل دسترس‌پذیری را با لحاظ کردن «زیست مستقل افراد دارای معلولیت» موضوع ماده ۱۹ کنوانسیون و نیز «تسهیل تحرک شخصی و تسهیل دسترسی به کمک‌ها، وسایل، فناوری‌های کمکی و انواع مساعدت‌های حضوری و واسطه‌ای و همچنین لزوم ارائه آموزش به کارکنانی که با افراد معلول سروکار دارند» موضوع ماده ۲۰ کنوانسیون، علاوه بر مناسب‌سازی فیزیکی، شامل موارد ذیل نیز می‌داند: دسترسی به اطلاعات، ارتباطات، آموزش، ارشاد و معاضدت، اقامه دعوا و دفاع.

این دستورالعمل براساس بند ۱ ماده ۹ کنوانسیون و نیز ماده ۲ قانون حمایت از حقوق معلولان نه تنها قوه قضائیه بلکه موسسات غیردولتی ارائه دهنده خدمات قضایی مانند دفاتر اسناد رسمی ازدواج و طلاق و دفاتر خدمات الکترونیک قضایی را ملزم می‌کند که ظرف ۶ ماه اقدامات زیر را معمول دارند: (۱) امکانات مورد نیاز را برای تسهیل رفت و آمد، امکان جهت‌یابی و مناسب‌سازی برای افراد مشمول فراهم نمایند؛ (۲) چنانچه مکان مراجع صدرالذکر از نظر فیزیکی مناسب‌سازی نشده باشند، محلی در طبقه همکف ساختمان مربوط ویژه خدمت‌رسانی به این افراد و تمهید امکانات و نیروی انسانی لازم جهت افراد مشمول در جلسه دادرسی و دریافت خدمات قضایی فراهم گردد؛ (۳) چنانچه هیچ یک از دو مورد قبل امکان تحقق نداشته باشد، تا زمان مناسب‌سازی فیزیکی، شعبه یا دفتر یا واحد ارائه کننده خدمات قضایی ویژه افراد دارای معلولیت در هر منطقه شهری فراهم شود؛ (۴) فاصله محل توقف خودروی افراد دارای معلولیت تا درب ورودی ساختمان حتی‌الامکان نباید زیاد باشد و یا امکان ورود وسیله نقلیه اشخاص دارای معلولیت در پارکینگ مراجع مذکور به نحوی تامین شود که تا درب ورودی ساختمان فاصله زیادی نداشته باشد؛ (۵) خدمات قضایی یا دادرسی برای افراد مشمول می‌تواند به طور مجازی ارائه شود.

بعلاوه ماده ۱ دستورالعمل، دسترسی موثر به دادرسی عادلانه برای افراد توان‌خواه را عیناً منطبق با مواد ۱۲ و ۱۳ کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت و مواد ۲۲ و ۲۳ قانون حمایت از حقوق معلولان مصوب ۱۳۹۶، دسترسی غیرفیزیکی را اعم از اقدامات لازم برای آگاهی و اطلاع‌رسانی از حقوق، منابع، آمار و دسترس به سامانه‌ها می‌داند و تضمین می‌کند. در این راستا، روزنامه رسمی موظف شده ضمن ارتقاء زیرساخت‌های فناوری سایت خود، زمینه دسترسی غیرفیزیکی به منابع قانونی و آگاهی اشخاص دارای معلولیت از حقوق خود را به گونه ای فراهم کند که قابلیت تبدیل نمادها به گفتار بلند و شنیدن براساس استاندارد به‌روز و جهانی موجود باشد.

مضاف بر اینها، فصل چهارم دستورالعمل تحت عنوان «حق دسترسی» فراهم کردن امکانات ارتباطی ذیل را بعنوان ملزومات دسترسی برابر به عدالت و دادرسی منصفانه تضمین می‌کند: (۱) پیش‌بینی مترجم رسمی زبان اشاره یا در صورت فقدان مترجم رسمی، کارشناس معتمد و مسلط به زبان اشاره عنداللزوم فارسی یا محلی؛ (۲) پیش‌بینی فرد معتمد جهت برقراری ارتباط کلامی صحیح برای نابینایان و اشخاص دارای اختلال گفتاری؛ (۳) تامین وسایل کمک توان‌بخشی ماننده صندلی چرخ دار (ویلچر) یا عصای چهارپایه (واکر) و فناوری‌های کمکی در زمینه وسایل نوشتاری برای نابینایان از جمله درشت‌نما، رایانه و وسایل کمک شنوایی ارتباطی برای کم شنوایان؛ (۴) پیش‌بینی حضور یک روان‌شناس یا روان‌پزشک درمورد اشخاص دارای معلولیت روانی و ذهنی و مانند آن، به نحوی که استقلال افراد مشمول در انجام امور اداری تمهید شود؛ (۵) تمهیدات لازم جهت استفاده از

کارشناس و داور؛ ۶) فراهم نمودن امکانات فنی و مهندسی فیزیکی لازم برای نگهداری افراد در بازداشتگاه و زندان؛ ۷) دسترس-پذیر شدن تمامی سامانه ها و درگاه های قوه قضائیه برای اشخاص دارای معلولیت حسی.

قوه قضائیه علاوه بر التفات به لزوم اصلاح بنیادین بسترهای لازم برای استیفای حق دسترسی و پیش‌بینی نظارت و کنترل بالا به پایین بر اجرای موثر دستورالعمل، مراجع قضایی را در مرحله آخر مکلف به نظارت بر حسن تحقق دستورالعمل کرده است و نظارت پایین به بالا را نیز پیش‌بینی کرده است. از این منظر، مراجع قضایی با همکاری سازمان بهزیستی با هدف حفظ برابری افراد در برابر قانون، باید نسبت به اطلاع داشتن افراد مشمول از قوانین و مقررات و حقوق خود و مناسب بودن محل دادرسی و دسترسی مناسب به وکیل یا مشاور یا کارشناس و مطلع بودن فرد مشمول از وجود ساختارهای حمایتی موجود و ذکر شده در این دستورالعمل اطمینان حاصل نمایند.

۴) احترام به زبان مادری فرد توان خواه

بند الف ماده ۶ دستورالعمل مقرر می‌دارد در صورتی که فرد ناشنوا با زبان فارسی آشنایی نداشته باشد، قوه قضائیه موظف است کارشناس آشنا به زبان اشاره مرتبط با زبان محلی را برای این افراد پیش‌بینی کند.

۵) حاکمیت اصل برابری و اصل منع تبعیض

دستورالعمل کوشیده است حمایت‌ها و تسهیلات را طوری تدارک ببیند که فرد توان‌خواه به تناسب وضعیت فردی و نوع معلولیت، برابر با دیگر شهروندان و بدون هرگونه تبعیض از دسترسی موثر به عدالت و خدمات اجتماعی بهره‌مند گردد. بدین منظور، ماده ۳ دستورالعمل مقرر می‌دارد: «افراد مشمول بدون هرگونه تبعیض از حقوق برابر با افراد دیگر برخوردار می‌باشند. هرگونه تبعیض مبتنی بر معلولیت یا سالمندی در همه مراحل دادرسی و نزد مراجع قضایی و شبه قضایی و انتظامی ممنوع است.» علاوه بر این، در متن دستورالعمل آمده است چنانچه ترک تکلیف قانونی از سوی دستگاه‌های اجرایی و نهادهای مسئول منجر به عدم دسترسی موثر توان‌خواهان به خدمات برابر در حوزه‌های تحصیلی یا خدمات بهداشتی و مراقبتی و درمانی و توان بخشی و آموزش‌های حرفه‌ای یا محرومیت از تفریح و سرگرمی شود، دفاتر و نهادهای حمایتی موظفند مراتب را جهت رسیدگی به دادستان و دادگاه ذیصلاح اعلام کنند.

۶) لزوم حفظ کرامت انسانی و احترام به استقلال فردی

دستورالعمل چه در متن و چه در محتوا کوشیده است کرامت افراد توان‌خواه را حفظ کند. بدین منظور، از به کار بردن عباراتی نظیر «دیوانه»، «بیمار روانی»، «عقب مانده ذهنی» و ... که بار منفی و جنبه توهین‌آمیز دارند، پرهیز شده است. در این راستا، به موجب ماده ۳ دستورالعمل تمامی مراجع قضایی، شبه قضایی و انتظامی موظفند از هرگونه توهین، تحقیر و استخفاف افراد مشمول، که ممکن است به سبب معلولیتشان به آنها روا داشته شود، ممانعت بعمل آورند. دستورالعمل به بیان این اصل کلان بسنده نکرده و در ماده ۴ اقداماتی که مصادیق استخفاف و تحقیر شخص توان‌خواه هستند را نیز ممنوع اعلام می‌کند: «در مواردی که انجام بازرسی بدنی ضرورت دارد، به منظور حفظ کرامت افراد مشمول که دارای اندام‌های مصنوعی یا وسایل کمک حرکتی و مانند آن می‌باشند، بازرسی با رعایت شرایط و در محلی که فاقد ازدحام باشد یا در اتاق جداگانه‌ای که دور از دید مراجعان است، به عمل می‌آید.»

دستورالعمل پیش‌رو در فصل پنجم احترام به استقلال فرد توان‌خواه را در تمامی خدمات حمایتی قابل ارائه به ایشان مدنظر قرار می‌دهد: «اقدامات حمایتی نباید منجر به تحمیل خواست و اراده دیگران به فرد مشمول باشد. وجود نهاد حامی نباید موجب محرومیت، محدودیت یا توسعه محدودیت‌های فرد مشمول شود. در صورت تردید در نحوه تحقق اراده فرد مشمول، بهترین تفسیر برای خواست و ترجیحات وی باید مورد توجه نهادهای حمایتی و قضایی باشد.»

دستورالعمل در جایی دیگر حتی برای اشخاص دارای معلولیت روانی و ذهنی و مانند آن، امکان حضور یک روان‌شناس یا روان‌پزشک را در مراحل دادرسی بعنوان همراه و به نحوی که استقلال افراد مشمول در انجام امور اداری تمهید شود، پیش‌بینی کرده است.

۷) حمایت از معلولین بزه‌کار با تبعیض مثبت

چنانچه فرد دارای معلولیت در جایگاه یکی از اصحاب دعوا در نظم دادگاه اخلاص ایجاد کند، به‌موجب دستورالعمل تاحد امکان از حبس وی خودداری خواهد شد و در تصمیم قضایی باید شرایط وی مدنظر قاضی قرار بگیرد.

دادگاه، مجازات فرد توان‌خواه را با اولویت مجازات جایگزین حبس متناسب با وضعیت آنان تعیین می‌کند. اما چنانچه فرد توان‌خواه محکوم به حبس شود، سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور باید نسبت به نگهداری جداگانه وی از دیگر زندانیان یا بزه‌کاران و نیز تامین امکانات بهداشتی و تجهیزات کمک‌توان‌بخشی لازم اقدام کند. همچنین، این اشخاص باید در بازداشتگاه‌ها یا کانون‌های اصلاح و تربیت مناسب‌سازی شده که دارای امکانات لازم از قبیل سرویس بهداشتی، صندلی چرخ‌دار یا عصای چهارپایه (واکر) است، نگهداری شوند. دادگاه مکلف است در طول دادرسی نسبت به تحقق موارد مذکور نظارت کند. در صورت فقدان امکانی با امکانات موصوف، باید امکانی ویژه نگهداری افراد مشمول اختصاص داده شود.

۸) فوریت و اولویت؛ به کمک توان‌خواهان می‌آیند

دادستان‌ها و وظیفه دارند در موارد حبس خانگی، ترک تحصیل اجباری، ازدواج اجباری، کودک‌آزاری، سوءاستفاده برای ارتکاب جرم، از جمله در قاچاق مواد مخدر، محرومیت از درمان، بستری اجباری و تحمیل شیوه درمانی بدون مجوز پزشک که منجر به محرومیت و سلب حق آزادی و استقلال افراد مشمول می‌شود، مداخله فوری کنند.

تمامی مراجع قضایی به موجب دستورالعمل مکلفند اتهامات انتسابی به افراد توان‌خواه یا شکایات ایشان را در حدود قوانین فوراً در کوتاه‌ترین زمان ممکن رسیدگی کنند و از هر اقدامی که باعث ایجاد اختلال یا اطاله فرآیند دادرسی شود، جلوگیری نمایند. برای سهولت دسترسی توان‌خواهان به دادرسی عادلانه، باید امکان برگزاری دادرسی الکترونیکی فراهم گردد و این افراد نسبت به سایرین در اولویت قرار گیرند. در صورتی که فرد توان‌خواه محکوم به حبس گردد، باید نسبت به سایر مجرمین در بهره‌مندی از امکان‌های مراقبت الکترونیکی در اولویت قرار بگیرد.

۹) اشراف دستگاه قضا بر عملکرد مرتبطين با افراد توان‌خواه

دستگاه قضایی خود را از دو حیث مکلف به بررسی وضعیت مرتبطين با افراد توان‌خواه می‌داند: یکی زمانی است که این افراد با قصور یا تقصیر موجبات تضییع حقوق توان‌خواهان را فراهم می‌آورند؛ دیگری زمانی است که این افراد در جایگاه متهم یا محکوم قرار می‌گیرند و اعمال قانون در قبال ایشان فرد توان‌خواه را متأثر می‌سازد. بنابراین (۱) دادستان‌ها با همکاری معاونت اجتماعی

و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه و با استفاده از ظرفیت دستگاه‌های اجرایی ذیربط و سازمان‌های مردم‌نهاد موظفند عملکرد افراد ذیل را به طور فصلی رصد و پایش کنند: پزشکان، مددکاران اجتماعی، سرپرستان قانونی، والدین و سازمان بهزیستی. هدف از این پایش‌ها کمک به بهبود وضعیت سلامت جسمی حرکتی، ذهنی و روانی، علمی، رشد و شکوفایی شخصیت و توانمندسازی محجوران معلولی است که تحت قیمومت، سرپرستی یا تحت پوشش سازمان بهزیستی می‌باشند. (۲) بعلاوه، تمامی مراجع قضایی در موارد اعزام متهم یا محکومی که فرد دارای معلولیت را تحت تکفل دارد، برای بازداشت یا حبس، باید ضمن بررسی وضعیت فرد دارای معلولیت تحت تکفل این فرد در صورت اقتضاء، دستورات قضایی لازم را برای نظارت بر وضعیت وی یا اعمال اقدامات حمایتی صادر کند.

(۱۰) تخصصی شدن دادرسی توان‌خواهان

شعبی از مراجع قضایی در تهران و در صورت نیاز در مراکز استان‌ها برای رسیدگی به موارد تضییع حقوق توان‌خواهان و سوءاستفاده از غفلت یا ناتوانی آنها در ارتکاب جرایم توسط اشخاص اختصاص می‌یابد.

(۱۱) تشکل‌های مردم‌نهاد: حامی معلولین، همراه دستگاه قضایی

واحدهای قضایی به موجب دستورالعمل موظفند از ظرفیت تشکل‌های مردم‌نهاد به منظور حمایت از معلولین در موضع شاکه، متهم، شاهد یا مطلع و همچنین در جایگاه بزه‌دیده یا در معرض خطر بزه‌دیدگی استفاده کنند. همچنین دادستان کل کشور با همکاری معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه در راستای مسئولیت نظارت بر حمایت از حقوق اشخاص دارای معلولیت، موظف است کارگروهی با حضور نهادهای حمایتی در امور اشخاص دارای معلولیت و سالمندان و با جلب مشارکت تشکل‌های مردم‌نهاد که موضوع اساسنامه آنها حمایت از افراد آسیب‌پذیر نظیر اشخاص دارای معلولیت، زنان و کودکان است، تشکیل می‌دهد و با برگزاری جلسات مستمر یا متناوب، نحوه ارائه خدمات‌رسانی به افراد مشمول و عملکرد واحدها و مراجع قضایی را پایش و در صورت لزوم پیشنهادهای لازم را به رئیس قوه قضائیه ارائه می‌کند. گزارش‌های موضوع این کارگروه در صورتی که واجد جنبه مجرمانه باشد، جهت رسیدگی به مرجع صالح اعلام می‌شود.

(۱۲) کودکان توان‌خواه، در اولویت برخورداری از حمایت‌ها

دفتر حمایت از اطفال و نوجوانان قوه قضائیه موظف است طفل و نوجوان توان‌خواه و افراد مسئول مراقبت از آنها را در اقدامات ذیل در اولویت قرار دهد: (۱) مداخله قضایی به منظور پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان دارای معلولیت یا توان‌خواه در معرض خطر شدید و قریب‌الوقوع یا جلوگیری از ورود آسیب بیشتر به آنان یا هرگونه وضعیت مخاطره‌آمیز، مانند سوءرفتار و یا اموری مانند محرومیت از درمان یا تغذیه؛ (۲) ارائه مشاوره و معاضدت‌های حقوقی برای اطفال و نوجوانان کم‌توان بزه‌دیده یا در معرض خطر؛ (۳) مداخله برای جلوگیری از عدم رعایت غبطه و مصلحت طفل در اداره امور مالی یا تضییع اموال و دارایی کودک یا نوجوان دارای معلولیت؛ (۴) پیگیری برای اخذ دستور قضایی لازم برای تعیین تکلیف هویت و تابعیت کودکان توان‌خواه فاقد اسناد سجلی یا هویتی؛ (۵) نظارت لازم برای برخورداری اطفال و نوجوانان توان‌خواه از زندگی خانوادگی و یا سرپرستی موضوع ماده ۲۳ کنوانسیون؛ (۶) اتخاذ تدابیر حمایتی لازم نسبت به افراد مشمول تحت مراقبت در صورت اعزام به کانون اصلاح و تربیت؛ (۷) در راستای اصل وحدت خانواده تمام اقدامات حمایتی در مواجهه با کودکان و نوجوانان توان‌خواه باید به نحوی باشد که حتی‌الامکان منجر به خروج وی از محیط خانواده یا محرومیت از زندگی خانوادگی نباشد.

(۱۳) حقوق زنان توان‌خواه، در اولویت دستگاه قضا

بانوان توان‌خواه در موارد ذیل در اولویت دادرسی قرار خواهند گرفت: (۱) در مواردی که حقوق زنان به سبب اموری از قبیل بهره‌کشی اقتصادی یا خشونت به دلیل معلولیت تضییع می‌شود؛ (۲) در مواردی که زنان به سبب معلولیت از خانواده رانده می‌شوند یا از حق ازدواج یا حق باروری محروم می‌شوند یا ازدواج و یا باروری یا سقط جنین به آنها تحمیل می‌شود.

(۱۴) نداشتن پول، مانع از دسترسی به عدالت نیست

معلولینی که توان پرداخت هزینه‌های دادرسی، پزشکی قانونی، کارشناسی و اخذ وکیل را ندارند، به موجب قوانین می‌توانند از پرداخت تمام یا قسمتی از هزینه‌های موصوف معاف شوند و نیز از وکیل معاضدتی بهره‌مند گردند.

(۱۵) التفات به اهمیت آموزش و آگاه‌سازی

قوه قضائیه ب‌موجب این دستورالعمل خود را به برگزاری دوره‌های آموزشی برای کارکنان و قضات، با هدف افزایش سطح دانش و شناخت ابعاد، اقسام و نشانه‌های معلولیت جسمی حرکتی، حسی، ذهنی، روانی و سالمندی و نحوه تعامل و توانمندی گروه هدف برای برخورداری از دادرسی عادلانه مقید کرده است. همچنین مقرر کرده است که آموزش‌های موصوف همراه با اطلاع‌رسانی همگانی با همکاری دستگاه‌های اجرایی مسئول و با تأکید بر رعایت کرامت انسانی افراد مشمول و ممنوعیت بکارگیری الفاظ موهن، تحقیرآمیز و رفتار سلطه‌جویانه و یا ترحم‌آمیز و شناسایی مصادیق آن صورت می‌پذیرد.

(۱۶) و این پایان راه نیست...

دستورالعمل، معاونت راهبردی قوه قضائیه را موظف می‌کند مقرراتی که موجب ایجاد محدودیت در دسترسی افراد توان‌خواه به حقوق یا اموالشان می‌شوند را شناسایی کند و جهت اصلاح، به مرجع واضع آنها پیشنهاداتی ارائه دهد. بنابراین، قوه قضائیه دستورالعمل پیش‌رو را مقدمه‌ای برای پیمودن راه حمایت از معلولین تلقی می‌کند نه پایان آن.

